

Toespraak bij de presentatie van de Stichting Zwolse Stolpersteine

Jaap Hagedoorn (voorzitter)

3 oktober 2013

Mijnheer de burgemeester, Tswi en Mirla Herschel, dames en heren,

Graag heet ik u namens het bestuur van de Stichting Zwolse Stolpersteine van harte welkom op deze startavond van de Stichting.

Enkele jaren geleden werd ik door mijn oud-schoolgenoot en huidig medebestuurder Martin Hemmink gepolst over de vraag of het niet tijd werd om ook hier in Zwolle zogenoemde Stolpersteine of struikelstenen te leggen. Ongeveer in diezelfde tijd werd ik benaderd door de familie Raaijmakers uit de Hagelstraat. Zij waren ook met het fenomeen bekend en waren tot de ontdekking gekomen dat in hun huis ten tijde van de Tweede Wereldoorlog een joodse familie had gewoond. Die ontdekking had hen aan het denken gezet of dit niet op enigerlei wijze letterlijk gemarkeerd kon worden.

En dat is wat struikelstenen of Stolpersteine doen. Ze markeren die plekken in de stad, waar vandaan medeburgers tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn weggevoerd uit ons midden om vermoord te worden in de kampen of op andere plekken. Zoals dat ook in Zwolle is gebeurd. Het is vandaag exact 71 jaar geleden dat de eerste deportatie van joodse Zwollenaren plaatsvond.

De Duitse kunstenaar Günther Demnig is de bedenker van dit project. Daarbij worden kleine met messing plaatjes afgedekte stenen in het openbaar plaveisel gelegd voor de huizen van weggevoerde medeburgers. In het plaatje zijn de persoonlijke gegevens van de weggevoerde gestanst.

Veel indringender dan de bestaande monumenten - die uiteraard ook grote waarde hebben - , confronteren de stenen ons met de niet te vullen leegte die is achtergebleven. Ze illustreren ook op niet te miskennen wijze de uitspraak van Abel Herzberg in zijn *Dagboek uit Bergen-Belsen* uit 1950. Hij stelde dat je niet moest spreken van de moord op 6 miljoen joden. Er is één jood vermoord en dat is 6 miljoen keer gebeurd. Een man, een vrouw een kind.

De niet te bevatten omvang van het getal staat immers een identificatie en confrontatie met het lot en het leed van het individu in de weg. Om die kloof tussen weten en begrijpen te overbruggen, kunnen wij ons beter focussen op de mens, op het individu waarmee wij ons wel kunnen identificeren. En juist doordat de Stolpersteine liggen voor hun laatste vrijwillige woonplaats, wordt indringend duidelijk dat het ging om onze burens, onze klasgenoten, onze collega's, onze

stadgenoten. Het confronteert ons met de onomkeerbare leegte die zij hebben achtergelaten.

Dat moet ook de functie zijn van de struikelstenen. Geen grote monumenten die vooral tijdens herdenkingen of andere memorabele dagen in het middelpunt van de belangstelling staan, maar de rest van het jaar nauwelijks. Nee, kleine, individuele monumenten die je geestelijk doen struikelen op onverwachte momenten. Monumentjes die herinneren aan of wijzen op de mensen achter het getal. Individuele gedenktekens voor die mensen waarvoor geen grafteken kon worden opgericht.

U snapt dat het idee ons aansprak. Aanvankelijk ontbrak ons de tijd, tot Piet den Otter en Wim Coster zich meldden en wij gevierden besloten de Stichting Zwolse Stolpersteine op te richten. Wij hebben besloten ons te beperken tot het leggen van Stolpersteine voor joodse Zwollenaren. Ook met die beperking is de ambitie van de stichting een forse. In tegenstelling tot stichtingen in de omgeving van Zwolle, die Stolpersteine legden voor de leden van bescheiden joodse gemeenschappen, was er in Zwolle een grote joodse gemeenschap. Zo rond 1940 is er sprake van ca 700 joodse Zwollenaren. Van hen zouden er tijdens de Tweede Wereldoorlog bijna 500 worden vermoord in de kampen, tijdens de transporten daarheen of op andere wijze.

Zoals veel leden van het gezin van opperrabbijn Hirsch in de Bloemdalstraat. Hijzelf stierf nog in zijn eigen bed in de zomer van 1941 en werd begraven op de joodse begraafplaats aan de Kuyterhuislaan. Zijn weduwe, kinderen en kleinkinderen gingen ten onder in de kampen, al dan niet na verraad in de onderduik.

Evenals het gezin van marktkoopman Frank van het A-plein en dat van de bekende bakker Spanjar in de Praubstraat. En de uit Duitsland gevluchte familie Deutschkron uit de Sophiastraat, die dacht te zullen gaan onderduiken. De man die zij vertrouwden leverde ze rechtstreeks over in de handen van de bezetter. En de familie Weihl uit de Hertenstraat, ook Duits-joodse vluchtelingen. Gedrieën bouwden zij een nieuw bestaan op in Zwolle. Van hen resten nu slechts hun brieven aan niet-Europese overheden met het verzoek om een paspoort of toegang. Tevergeefs.

Maar ook het echtpaar Adelaar aan de Soendastraat dat de naderende deportatie in april 1943 niet afwachtte en zelfmoord pleegde, willen wij gedenken. Evenals Barend Davidson van de Jufferenwal die op 4 juni 1943 in Berlijn na een proces met zijn kameraden uit de Stijkel-groep werd geëxecuteerd wegens verzetsdaden.

De ambitie is dus fors en die kunnen wij niet invullen zonder uw hulp. Er is draagvlak nodig om het project te doen welslagen. Hulp om samen de stenen te leggen die ons herinneren aan al die mensen. Maar ook financieel draagvlak om samen die ambitie in te vullen. Wij willen volgend jaar april de eerste 50 stenen kunnen leggen. Het maken en leggen van een struikelsteen kost 150 euro per stuk.

Daarom roepen wij de Zwolse bevolking, het bedrijfsleven en andere geïnteresseerden op, daarom roepen wij u op om ons te steunen in die ambitie. Dat kan door het adopteren van een of enkele stenen voor personen die u wilt gedenken. Wellicht voelen de huidige bewoners van de huizen zich aangesproken om mee te helpen. Maar ook de bewoners van Zwolse straten zouden gezamenlijk de huizen in hun straat kunnen markeren. Of Zwolse scholen zouden in actie kunnen komen om het leggen van een steen in hun omgeving mogelijk te kunnen maken. En laat niemand zich weerhouden door de prijs van een steen. Alle bijdragen om te komen tot het leggen van de stenen zijn meer dan welkom.

Achter in de zaal vindt u formulieren waarop u uw belangstelling kenbaar kunt maken. Wij houden u meer dan graag op de hoogte van de voortgang.

Ik heb zojuist enkele joodse Zwollenaren bij u geïntroduceerd die ten onder zijn gegaan in de Holocaust. Tot hen behoorden ook Nico en Ammy Herschel, uit de Derk Buismanstraat, vlakbij het station. Zij werden in 1943 in Sobibor vermoord. Nico en Ammy werden beiden nog voor 1920 in Zwolle geboren in een middenstandsgezin. Hun grote ideaal was het om naar Palestina te gaan. Zij behoorden tot de zionistische jeugd in Zwolle. Nico, assistent-accountant bij de Vereniging van Nederlands Gemeenten, hield vanaf 1933 een dagboek bij waarin hij naast de dagelijkse beslommingen ook de internationale ontwikkelingen en de groei van het antisemitisme in de jaren '30 beschreef en becommentarieerde. En vanaf mei 1940 documenteerde hij het noodlot van de joodse Nederlanders die beetje bij beetje uit de samenleving werden verdreven, gestigmatiseerd en geïsoleerd. Tot zij werden gedeporteerd. Ik schreef er in 1985 een artikel over.

Ik kon dat toen alleen maar doen, dankzij het vertrouwen dat ik kreeg van de zoon van Ammy en Nico, Tswi Herschel, die eind 1942 in Zwolle werd geboren enkele maanden voor Overijssel in april 1943 'Judenrein' moest zijn. Hij gaf mij de dagboeken van zijn vader te lezen, de meest intieme blik in het leven van zijn ouders. Ik heb dat altijd als een groot goed en geluk beschouwd.

Tswi en zijn vrouw emigreerden in 1987 naar Israel en maakten daarmee het ideaal van zijn ouders waar. Sindsdien heeft hij zich ontwikkeld tot een schrijver en spreker die het thema van Holocaust en antisemitisme op een persoonlijke en

indringende wijze over de hele wereld onder de aandacht heeft gebracht. In die zin past zijn bijdrage vanavond om meerdere redenen dus heel goed.

Het is mij een buitengewone eer, Tswi, om jou vandaag samen met je dochter Mirla, welkom te mogen heten in je geboortestad Zwolle. Maar het doet mij nog meer genoegen dat je hier vanavond de hoofdbijdrage wilt leveren bij de presentatie van de Stichting Zwolse Stolpersteine.